

Myter i André Bjerkes diktning

Michael 2024; 21: Supplement 33: 119–125.

doi:10.5617/michael.11712

André Bjerke (1918–1985) ble i økende grad opptatt av å kunne forklare det uforklarlige. Myter om overnaturlige krefter danner grunnlaget for parapsykologien. Det overnaturlige ble etter hvert en stor del av diktningen til Bjerke. Dette kulminerte med Enjørningen fra 1963. Jeg vil her gå gjennom hvilke parapsykologiske begreper Bjerke bruker i denne boka. Til slutt vil jeg kort diskutere det vitenskapelige grunnlaget for parapsykologien.

I sine tidligste kriminalromaner, *Nattmennesket* (1941) og *Skjult mønster* (1950), brukte André Bjerke «sjælelegen» som detektiv. Han var opptatt av den «klassiske» freudianske psykoanalysen og brukte denne som metode for å oppklare kriminalgåter. Men han var også opptatt av okkulte fenomener og parapsykologi. Dette kommer til syne i *De dodes tjern* (1942) og ikke minst i *Døde menn går i land* (1947). I den siste boka brukes overnaturlige/parapsykologiske fenomener til å oppklare hele mysteriet. Også i poesien kommer Bjerkes interesse for det overnaturlige tidlig til uttrykk:

«Professor! Lat kun som om intet er hendt. Finn flasker og glass. Du fortjener en rus!
Finn flasker og glass. Og hold lampen tent! Den jord du bebor, er et spøkelseshus»
(*Okkult intermesso* (1946)).

Det er med *Enjørningen* (1963) (1) Bjerke virkelig tar spranget over i det okkulte og bruker parapsykologien til å lage en «metafysisk kriminalroman».

Parapsykologi og naturvitenskap

På veien til *Enjørningen* ble Bjerke gradvis en forkjemper for eksistensen av parapsykologiske fenomener. I denne utviklinga var han først og fremst påvirket av Rudolf Steiner (1861–1925) og antroposofien. Steiner hadde et ønske om å forklare den åndelige verden naturvitenskapelig. Til dette mente

han at sansene kunne trenes opp via bestemte meditasjonsteknikker. På denne måten kunne man få tilgang til, og erkjenne, virkeligheter skjult bak den fysiske verden. Bjerke hadde den samme forestillingen om å forene ånde verden med naturvitenskapen. Han meldte seg inn i Antroposofisk selskap i 1955. Bjerke henta også påvirkning fra Harald Schjelderup (1895–1974) og hans bok *Det skjulte mennesket* (2) utgitt i 1961, to år før *Enhjørningen* kom. Schjelderup ble Norges første professor i psykologi i 1928, og var pådriver i arbeidet med å bygge opp psykologien og psykoanalysen som en vitenskapelig disiplin. Men han var også opptatt av parapsykologi. I *Det skjulte mennesket* beskriver Harald Schjelderup ulike parapsykologiske fenomener. Han deler paranormale opplevelser inn i fire hovedtyper:

1. Telepati – tankeoverføring. Det skjer en formidling av inntrykk fra en person til en annen, uavhengig av de kjente sansene, dvs. via en «ukjent» sans.
2. Clairvoyance, psykometri – en form for telepati der en person har klarsyn/er synsk og får informasjon om historien til et objekt, en annen person, en lokalisasjon, eller annen fysisk hendelse.
3. Retrokognisjon – fornsyn – der en person får informasjon om hendelser som har skjedd.
4. Prekognisjon – framsyn – der en person får informasjon om framtidige hendelser.

Sentralt i disse begrepene står «mediet», det vil si et menneske med særlige paranormale evner, som også antas å kunne formidle kontakt med avdøde personer. Bjerkes parapsykologiske forestillingsverden var også inspirert av Arthur Koestler (1905–1983), som brukte resultater fra naturvitenskapelig forskning til å forklare parapsykologiske fenomener. Blant annet forsøkte han å plassere telepati inn i en større sammenheng. Han mente at det eksisterer en sammenheng mellom moderne atomfysikk og oversanselige fenomener. Dette ble beskrevet i Koestlers populærvitenskapelige bok *Tilfeldighetens røtter* (1972), som ble oversatt av André Bjerke i 1974 (3). Som resultat av disse påvirkningene ble Bjerke overbevist om at parapsykologiske fenomener var reelle og at de kunne forklares naturvitenskapelig; bare man lette etter, og fant, disse «parapsykologiske sansene».

Enhjørningen

Allerede på forsida til romanen *Enhjørningen* (1) peker Bjerke på innholdet: «Skjønne er de ting vi ser, skjønnere de ting vi forstår, men skjønnest er i sannhet de, som vi ikke fatter» (sitat fra den danske teologen Nicolaus

Steno (1638–1686)). Romanen rommer fire fortellinger: «Lek med gammel svartebok», fortalt av dikter Alf Nordberg. «Dukken fra Alveland», fortalt av direktør Bøhmer. «Drømmedetektiven», fortalt av journalist Strand. «Klokker i måneskinn», et eksperiment av dikter Nordberg.

Romanen handler om at fire menn spiller bridge rundt et bridgebord. En dikter – Alf Nordberg, en psykiater – doktor Kahrs, en forretningsmann – direktør Bøhmer og en journalist – Strand. I løpet av bridgepartiet havner Nordberg i diskusjon med Kahrs. Parapsykologi blir hovedtema. Nordberg er talsmann for å anerkjenne det overnaturlige, mens Kahrs kategorisk avviser muligheten for eksistensen av det «metafysiske». Nordberg hevder at overnaturlige fenomener berører oss alle: «Vi har alle vært stanget av enhjørningens horn. Vet vi det ikke, er det fordi vi ikke vil vite. Ikke tør vite det». Diskusjonen ender med at Nordberg utfordrer sine bridge-medspillere i et langt større spill der hver enkelt skal fortelle en historie, som kan illustrere at de har blitt «stanget av enhjørningens horn», dvs. opplevd parapsykologiske fenomener (figur 1).

Alf Nordbergs historie – Lek med gammel svartebok

Dette er en ferdigskrevet novelle som blir lest høyt for de andre. Novellen begynner med skildringen av et juleball i 1802. Dette finner sted på herregården Hvidvang, som var eid av kammerherre Hamel og hans yngre kone Daphne. I løpet av ballet forsvinner Daphne sporløst under en selskapslek. Forsvinningen ble iscenesatt av en usynlighetsoppskrift, som ble funnet i svarteboken – Julius Cyprianus' *Sorte Konst Bog* – fra 1569. Denne historien er bakgrunnen for den andre delen av novellen, som er Nordbergs selvopplevde fortelling. Nordberg har skrevet et skuespill, der han vil avsløre det han mener er den eneste rasjonelle forklaringen på forsvinningsgåten;

Figur 1. Enhjørningen er brukt i mange våpenskjold, blant annet i Storbritannias riksvåpen, som vi ser her. Til enhjørningens horn knytter det seg overtroiske forestillinger, særlig om dets legende kraft (Illustrasjon fra Wikimedia Commons).

nemlig at Daphne har forkledd seg som en tjenestepike og stukket av med en yngre mann. Nordberg fikk tillatelse til et to ukers opphold på Hvidvang sammen med to skuespillervenner – Elisabeth Darre og Gert Wegner. Nordberg ville etterprøve løsningsteorien ved å dramatisere det han mente foregikk. Raskt handler fortellingen om Elisabeth Darre, som spiller Daphne. Hun vet mer om huset og hendelsene omkring juleballet, enn hun har skjellig grunn til. Elisabeth blir påvirket av husets omgivelser, og ved hjelp av en overnaturlig kontakt mellom henne og Daphne oppklarer hun gåten, nemlig at Daphne ble drept av sin ektemann, kammerherren.

Elisabeth løste kriminalgåten ved hjelp av de parapsykologiske fenomenene telepati, psykometri/clairvoyance og mediumisme. Elisabeth bruker opplysninger hun blir gitt via en telepatisk kontakt med avdøde Daphne. Elisabeth bruker gjenstander som har tilhørt Daphne til å få innsyn i hva som skjedde på Hvidvang i 1802. Dette gjør henne i stand til å peke ut stedet hvor Daphne ble drept; nede i husets kjeller. Her blir hun et medium og havner i en transe, der hun gjenopplever Daphnes dødsøyeblikk. På denne måten oppklarer hun et mord; drapsårsaken (sjalu ektemann); hvem drapsmannen var (kammerherre Hamel); hvordan han gjemte liket for å skjule sin ugjerning (under snøen).

Direktør Bøhmers historie – Dukken fra Alveland

Böhmer er fortellerstemmen i denne historien. Vi møter ham selv (som Gunnar Gram), hans kone Rigmor og deres syv år gamle datter Myrth. Ekteparet Gram har vansker i ekteskapet. Blant annet har Gunnar Gram et intenst forhold til Rigmors kusine, Bibbi, som har midlertidig opphold i familien – inntil hun skal få seg arbeid som mannekeng i London. Myrth har fått en gammel dukke, Pukk, som ingen egentlig vet hvor kommer fra. Myrth sier at Pukk er en alv, som kom til henne fra «månelysset». Pukk fremstår som en levende dukke. Han beskytter Myrth mot foreldrenes krangling og løser til slutt konflikten mellom foreldrene, slik at farens utroskap med Bibbi opphører.

I utgangspunktet er det vanskelig å forklare Pukks handlinger med kjente parapsykologiske begreper. Men det kan knyttes flere uforklarlige/overnaturlige hendelser til dukken: 1) En sen kveld følte Rigmor at noen var inne hos datteren. Noen som ikke burde være der. Hun fant datteren kikkende ut av vinduet – der hun fortalte at hun så på at Pukk gikk på månelysset. 2) Pukk blir etter hvert et irritasjonsmoment for foreldrene. Dukken blander seg inn i uoverensstemmelser. Begge forsøker å fjerne Pukk, men hver gang dukker han på mystisk vis opp igjen. 3) Gunnar Gram og Bibbi har jevnlig møter på et gjestgiveri i byen. Ved deres siste møte presser Bibbi

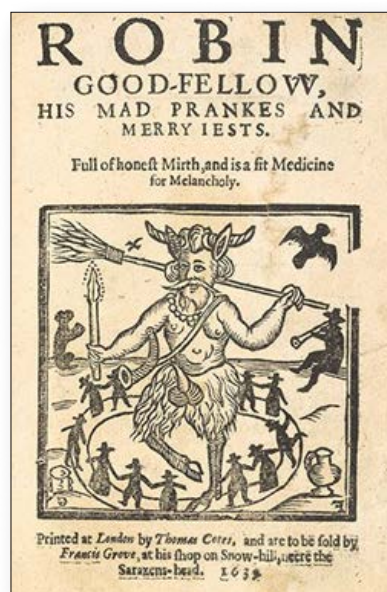
Gunnar til å velge mellom henne og familien. På uforklarlig vis dukker Pukk opp og sørger for at Bibbi drar sin vei til London (4) Pukk påvirker hele familien, noe Rigmor understreker: «det er Pukk som bestemmer her i huset». Både herr og fru Gram blir overbevist om at det er noe overnaturlig med dukken.

Pukk blir framstilt som en magisk dukke. Pukk er trolig henta fra William Shakespeares skuespill «En midsommernattsdrøm», hvor Puck opptrådte som en liten ånd som reiste rundt omkring i verden om natten sammen med alvene. André Bjerke har oversatt skuespillet, og i oversettelsen heter ånden Pukk. Puck eller Robin Goodfellow er i engelsk folklore også navnet til en ondsinnet vannånd eller alv. I nordisk folketro er alver overnaturlige vesener. Alvene har ofte kontakt med menneskene og står bak både onde og gode gjerninger. Et av hovedtrekkene ved den folkelige forestillingen rundt alvene er deres sterke trang og evne til å fortrylle og vinne makt over mennesker (figur 2).

Journalist Strands historie – Drømmedetektiven

Strand er journalist i Sjøfartsbladet. Han blir sendt ut for å dekke en sak i Sjøfartsmuseet. Men han blir raskt opptatt av et oljemaleri, som viser et forlis av skipet Argos i måneskinn, malt av Cato Zaubermann. Motivet er fra vestlandsbygda «Holmevåg». Under en annen journalistjobb samme dag, intervjuer Strand seilere som har overlevd et forlis. Han får vite at en av seilerne, Atle Skoddland, har overlevd et annet forlis, med skipet Argos, som var motiv på Zaubermanns maleri. Samme kveld leser Strand en artikkel i avisen om maleren Zaubermann. Det viste seg at maleren bodde på Holmevåg. I løpet av natta får han en underlig drøm om maleren og månen, noe som resulterer i at han neste morgen bestemmer seg for å reise til Holmevåg for å finne ut om omstendighetene ved Argos' forlis.

Det er flere parapsykologiske fenomener i historien: 1) Synkronisering ved å fremheve det betydningsfulle ved tilsynelatende tilfeldige sammenreff. Strand ser bildet av Argon malt av Zaubermann på museet. Han møter Skoddland, som var med på forliset av Argon. Han leser en avisartikkel om Zaubermann. Dvs. Strand opplevde tre uavhengige hendelser, som til

Figur 2. Illustrasjon fra tidlig 1660-tall fra en skriftlig nedtegnert ballade om alven Robin Goodfellow (Illustrasjon fra Wikimedia Commons).

sammen bidro til å gi Strand en «ny» innsikt. Dette kan forklares parapsykologisk som synkronisering. Ifølge Carl Gustav Jung (1875–1961) (4) kan to tilfeldige hendelser, som skjer samtidig, ha en meningsfull betydning, uten at de er forbundet kausalt og uten at de kan forklares med ren tilfeldighet. 2) Det er et telepatisk bånd mellom Strand og den avdøde maleren Zauber mann ("Zauber" betyr trolldom/fortryllelse). Ifølge Schjelderup (2) er det underbevisstheten som dominerer i drømmene:

«Drømmen er underbevissthetens spesielle domene. Her kan den utfolde sin kreative fantasi ... Dersom telepati virkelig eksisterer, skulle en vente at telepatisk informasjon ikke sjelden ville komme frem gjennom drøm.»

Klokkene i måneskinn

De andre gjestene synes å akseptere at overnaturlige krefter styrer handlingen i de opplevde historiene. Dette irriterer psykiater Kahrs. Med vitenskapelig argumentasjon knuser han de andres oppfatning. Derfor har han heller ikke en egen historie å bidra med. Dermed utfordrer Nordberg Kahrs til et eksperiment. Dikteren mener at han ved hjelp av mental kraft kan få stuens gamle klokke til å stanse på slaget tre (på natta). Men eksperimentet slår feil. Klokka stopper ikke. Kahrs har tilsynelatende gått seirende ut av debatten. Idet de tre gjestene er på vei hjemover, oppdager Bøhmer at lommeuret hans har stoppet. De andre sjekker sine. Det viser seg at alle klokkene har stanset nøyaktig på klokkeslaget slaget tre. Her bruker Bjerke det parapsykologiske fenomenet «telekinese», til å avslutte boka. Ved overnaturlig, sjelelig energi klarte dikter Nordberg å hindre videre bevegelse av urviserne uten å være i fysisk kontakt med klokkene. For å understreke at «det finnes mer i himlen og på jorden enn all din kunnskap drømmer om» (fra Hamlet – gjendiktet av André Bjerke (5)) avsluttes boka med setningen: «På natt-himmelen over dem sto månen som et lysende ess».

Avsluttende bemerkninger

Bjerke synes fast i sin tro på at overnaturlige – parapsykologiske – fenomener har en rasjonell forklaring. Sannsynligvis mente han at hjernen hadde evne til å oppdage signaler fra en «sjette sans». Bjerke kritiserte den etablerte vitenskapen for ikke å ville teste utenomsanselige fenomener. Men han kjente til Joseph Banks Rhine (1895–1980), grunnlegger av parapsykologien, som var den første som gjorde kontrollerte studier av «extra sensory perception» på 1930- og 1940-tallet. Han brukte «kortgjetting» som metode og fant at enkelte personer hadde evne til å gjette riktig kort signifikant flere ganger enn forventet ut ifra ren flaks. Jeg kan ikke se at Bjerke brukte disse

resultatene som vitnesbyrd om at mennesket har en iboende «overnaturlig» sans. Kanskje var det fordi flere forskere innen psykologi forsøkte å reprodusere Rhines eksperimenter uten å lykkes. Bjerkes ord om unnfallenhet når det gjelder parapsykologisk forskning er derfor ikke riktig. Det har blitt gjort mange parapsykologiske studier fra Bjerkes tid til i dag. Ingen har ennå kunnet vise at Bjerkes tro på det vitenskapelige grunnlaget for utenomsanselig persepsjon er annet en (over)tro (6). Muligens var Bjerke klar over dette. Det kan være at han i stedet for å ta dette innover seg, heller ville ha frihet til å dikte rundt *mytene* ved utenomsanselige fenomener.

Litteratur

1. Bjerke A. *Enhjørningen*. Oslo: Aschehoug, 1963.
2. Schjelderup H. *Det skjulte menneske*. Oslo: Cappelen, 1969.
3. Koestler A. *The roots of coincidence*. London: 1972. (Norsk utgave: Tilfeldighetens røtter. Oslo: Aschehoug, 1974)
4. Jung CG. *On synchronicity* (1951). I *Collected works*, vol.8. *The Structure and dynamic of the psyche*, 2. utgave, London: Routledge & Kegan Paul, 1969.
5. Shakespeare W. *Hamlet*. Gjendiktet av André Bjerke. Oslo: Aschehoug, 1996.
6. Reber AS, Alcock JE. Searching for the impossible: Parapsychology's elusive quest. *American Psychologist* 2020; 75: 391–399. doi: <https://doi.org/10.1037/amp0000486>

Vidar Gundersen
vgunders62@gmail.com
Neurologisk avdeling
Oslo universitetssykehus

Vidar Gundersen er ph.d., spesialist i neurologi og overlege ved Neurologisk avdeling, Oslo universitetssykehus